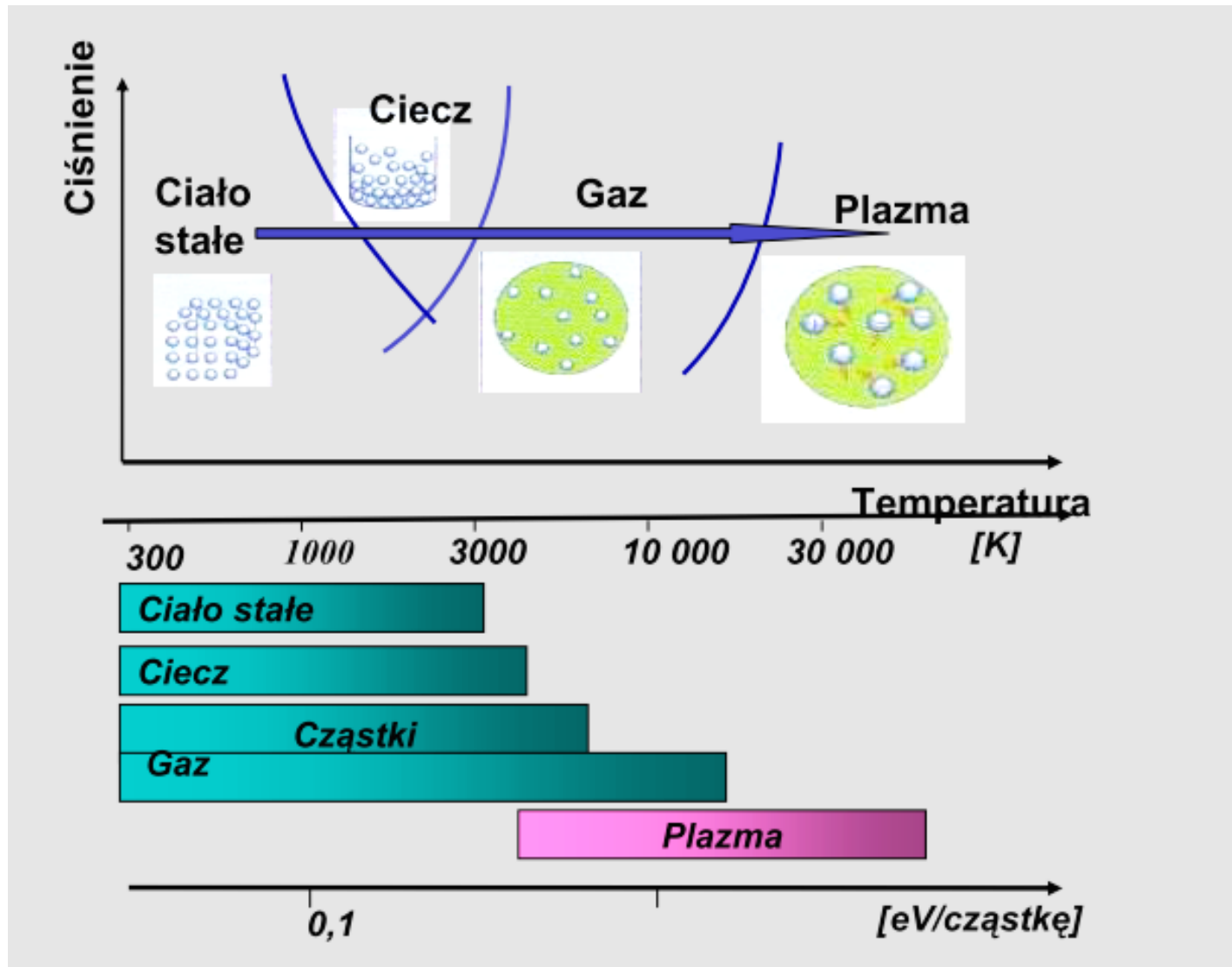

Nagrzewanie plazmowe

Opracował i przedstawia

Dr inż. Piotr Urbanek.

Stany skupienia materii

Rodzaje plazmy

Plazma gorąca

Jądro słońca

Korona słońca

Wiatr słoneczny

Reaktor jądrowy

Plazma zimna

Zorza polarna

Wyładowania atmosferyczne

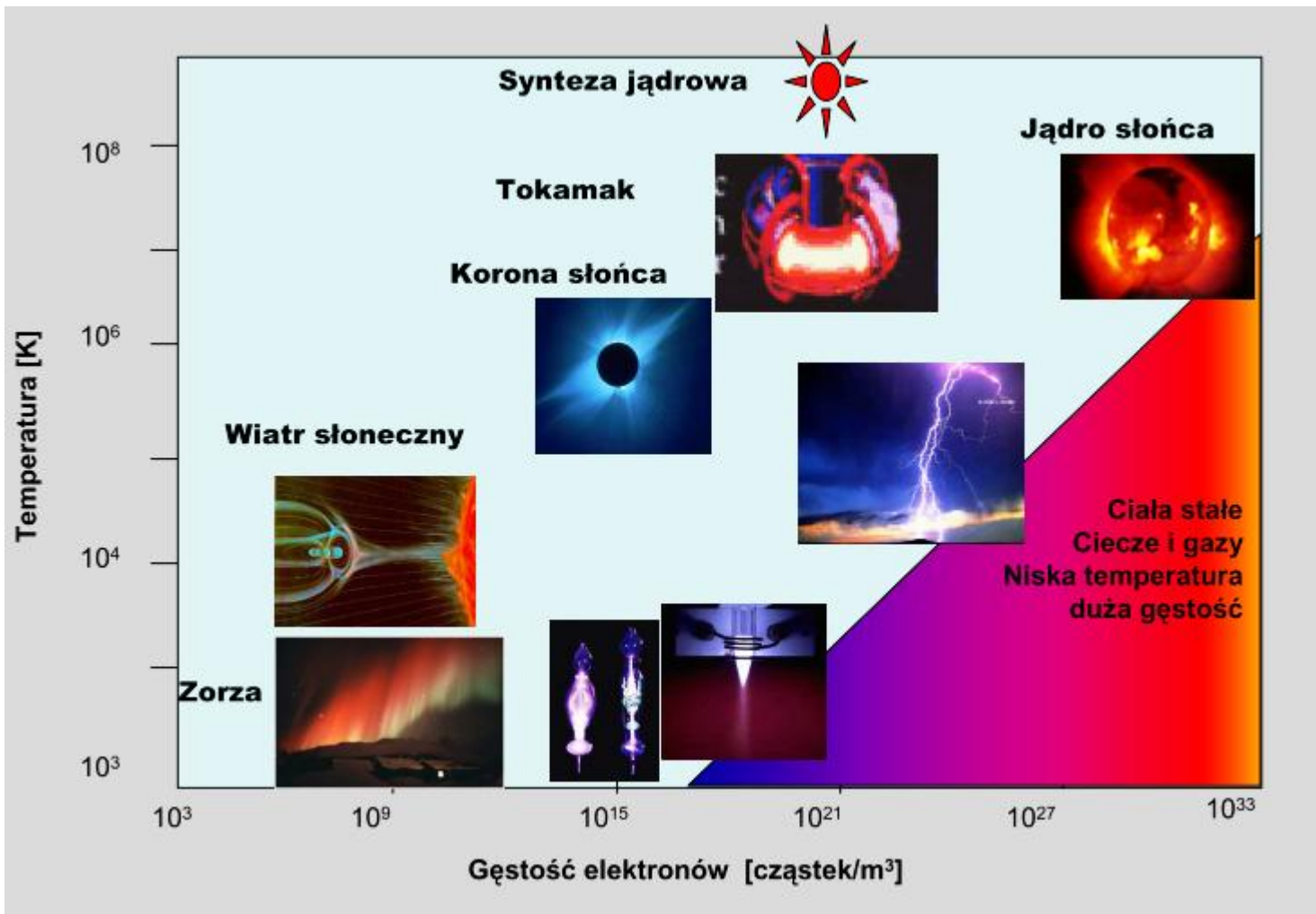

Neony

Plazmotrony

Miejsca występowania plazmy

Plazma

W warunkach ziemskich plazma występuje rzadko. Można ją spotkać w

- wyładowaniach atmosferycznych,
- płomieniu,
- łuku elektrycznym (jest to wyładowanie w gazie np. powietrzu między dwoma elektrodami węglowymi lub metalowymi)
- lampach wyładowczych - świetlówki (lampy rtęciowe) i lampy neonowe.
- doświadczalnych reaktorach plazmowych

W lampach wyładowczych wysoką temperaturę mają tylko elektrony, natomiast atomy i jony mają temperaturę pokojową lub tylko nieco podwyższoną. Znalazło to szerokie zastosowanie w technice.

Zorza polarna

Wyładowania atmosferyczne

Co to jest plazma?

Rozróżniamy trzy stany materii – **stały, ciekły i gazowy**. Do czwartego stanu materii może być zaliczona **plazma**.

Każdy z tych stanów charakteryzuje **energia wiązania** i **energia kinetyczna** cząstek materii.

Dany stan istnieje tylko wtedy, gdy średnia **energia kinetyczna** cząstek materii jest mniejsza niż **energia wiązania** charakterystyczna dla tego stanu.

Przejście od jednego do drugiego stanu następuje zwykle stopniowo.

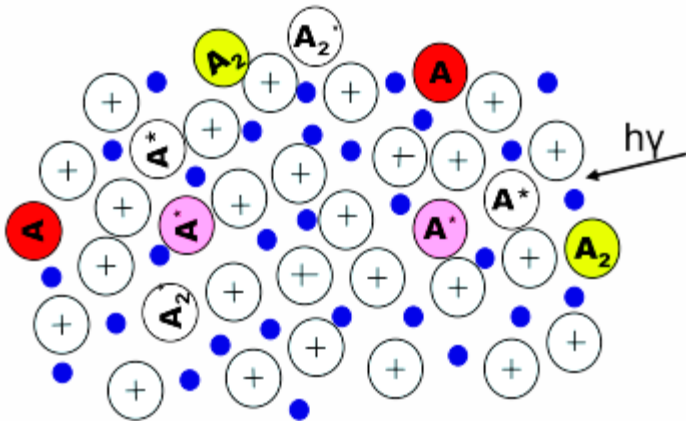
Plazmą nazywa się mieszaninę obojętnych elektrycznie cząstek gazowych z równolicznymi ładunkami ujemnymi i dodatnimi o pewnej minimalnej koncentracji, zajmującą obszar o wymiarze liniowym większym od tzw. promienia Debeya

Plazma – opis fizyczny

Plazma mieszanina gazowa elektrycznie obojętna w skład, której wchodzi: elektrony, jony, atomy i cząsteczki wzbudzone i cząsteczki obojętne oraz fotony.

W stanie plazmy znajduje się ponad 99% materii tej części Wszechświata, która znajduje się w obszarze dostępnym dla ludzkiej obserwacji.

Opór elektryczny plazmy, inaczej niż w metalach, maleje ze wzrostem jej temperatury.

Liczba cząstek zjonizowanych:

$$n_e = n_{j1} + n_{j2} + n_{j3} + \dots + n_{jn}$$

Stopień jonizacji:

$$\alpha = \frac{n_e}{n_0} \text{ - stopień jonizacji}$$

Plazma – opis fizyczny.

Plazmą nazywa się mieszaninę obojętnych elektrycznie cząstek gazowych z równolicznymi ładunkami ujemnymi i dodatnimi o pewnej minimalnej koncentracji, zajmującą obszar o wymiarze liniowym większym od tzw. promienia Debeya.

Promień Deby'a, rozumiany jest jako kulista chmura ładunków różnoimiennych, lecz tak rozłożonych, że bliżej środka tej kuli znajdują się ładunki o znaku przeciwnym do ładunku w samym centrum.

Promień Debye'a **rośnie wraz z temperaturą i maleje wraz ze wzrostem ładunku i koncentracji** otaczających go cząstek.

Promień Debya charakteryzuje ważną właściwość plazmy, polegającą na osłanianiu się przed wpływem pól zewnętrznych dla utrzymania neutralności wewnątrz obszaru plazmowego.

Zwykle wyróżnia się dwa rodzaje plazmy:

- 1. Niskotemperaturową** (znamionuje niewielki stopień koncentracji ładunków elektrycznych i średnie energie kinetyczne jej najbliższych cząstek, tzn. elektronów, nie przekraczające 20 eV.). Wykorzystywana w technice.
- 2. Wysokotemperaturową** (materia o wysokim stopniu jonizacji oraz z energiami kinetycznymi elektronów większymi niż 20 eV.).

Plazma – opis fizyczny.

O tym, czy zjonizowany gaz ma właściwości **plazmy**, decyduje nie tylko temperatura i koncentracja cząstek naładowanych, ale też najmniejszy rozmiar przestrzeni wypełnionej plazmą. Czym mniejszy jest to obszar, tym w danej temperaturze koncentracja jonów powinna być większa. Wystarczy jedna para elektron-jon na 100 000 cząstek neutralnych, by mieszanina taka stała się niezłym przewodnikiem, co uzasadnia zaliczenie jej do plazmy

Plazma silnie oddziałuje z zewnętrznym polem elektrycznym i magnetycznym. Jest również dobrym przewodnikiem prądu elektrycznego. Opór elektryczny plazmy maleje wraz ze wzrostem temperatury i w wysokich temperaturach plazma jest lepszym przewodnikiem niż metale.

Każda substancja w odpowiednio wysokiej temperaturze może przejść w stan plazmy w wyniku termicznej jonizacji. W bardzo wysokich temperaturach (powyżej miliona Kelwinów) materia jest już całkowicie zjonizowana i taki stan materii występuje w jądrze Słońca i innych gwiazd. Wtedy w przypadku atomów lekkich istnieją tam tylko jądra atomowe i elektrony.

Plazmą jest również obszar międzygwiazdny. Choć temperatura przestrzeni wynosi zaledwie 3K (-270°C), ale zajmuje ogromny obszar (dużo większy od promienia Debye'a), jest to więc też stan plazmy. Jak się szacuje plazma jest najczęściej spotykanym stanem materii we Wszechświecie i stanowi 99% znanej materii Wszechświata.

Plazma – opis fizyczny.

Progowa wartość energii kinetycznej, po przekroczeniu której materia zaczyna przechodzić w stan plazmy, jest rzędu 0,2 eV. Jest ona mniejsza od minimalnej wartości energii jonizacji, która charakteryzuje pary cezu (3,88 eV). Wartość ta jest związana z istnieniem tzw. **jonizacji kumulatywnej** (stopniowej, schodkowej), której ulegają wzbudzone atomy pozostające w stanach metastabilnych. Przechodzenie w stan plazmy kończy się, gdy z atomów oderwane zostają ostatnie elektrony zlokalizowane na powłokach najbliższych jądra atomu. Wiąże się to z energią jonizacji o wartości 2 MeV. Oderwanie od atomu pierwszego, najłabiej z nim związanego elektronu, nazywa się **jonizacją jednokrotną**. Oderwanie następnych, już znacznie silniej związanych elektronów, nazywa się **jonizacją wielokrotną**. Po oderwaniu wszystkich elektronów uzyskuje się mieszaninę wolnych jąder i elektronów zwaną **nugazem**, w której wartości energii wiązania są zawarte w przedziale 2 - 200 MeV.

Plazma

W skali energetycznej cząstce o trzech stopniach swobody ruchu (w kierunkach każdej z trzech osi układu współrzędnych), mającej energię 1 eV, można przypisać **temperaturę 7736 K** zgodnie z zależnością:

$$T = \frac{2}{3} \frac{E}{k}$$

przy czym: $k = 1,38 \cdot 10^{-23}$ J/K - stała Boltzmannna;

E - energia cząsteczki przy założeniu, że $1 \text{ eV} = 1,602 \cdot 10^{-19}$ J

Stąd też często przyjmuje się, że górną granicą temperatury **plazmy niskotemperaturowej** jest wartość z przedziału **(20 ÷ 100) • 10³ K**

Plazmę wysokotemperaturową utożsamia się ze środowiskiem o temperaturze rzędu **milionów kelwinów**, występującą np. w reakcjach termojądrowych, we wnętrzu słońca.

Przypisywanie plazmie jednoznacznie określonej temperatury ma sens wyłącznie przy ciśnieniach dostatecznie wysokich, w których średnie energie kinetyczne poszczególnych składników plazmy, a więc i ich temperatury są prawie równe.

Plazma

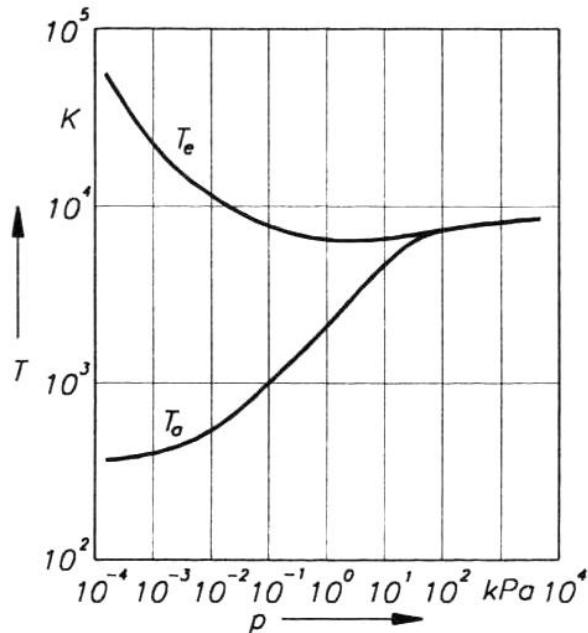
$$T_e \approx T_w \approx T_j \approx T_a$$

T_e - temperatura elektronów,

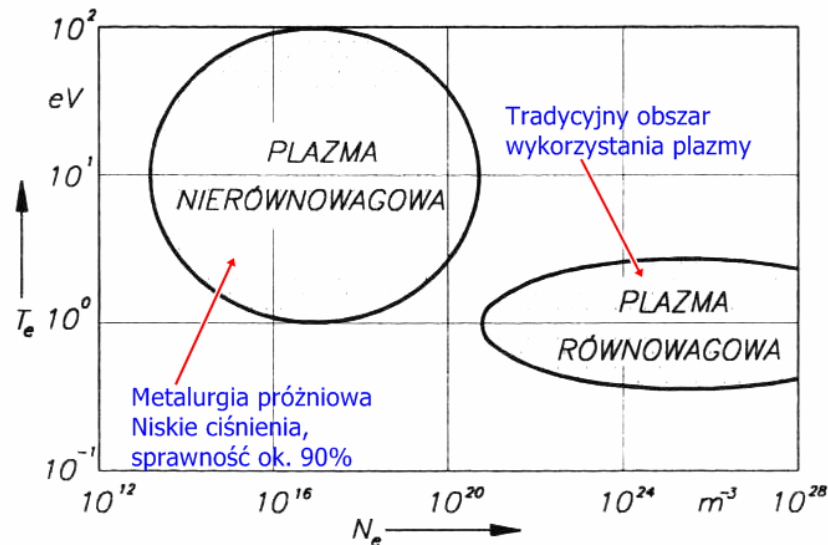
T_w - temperatura atomów i tworów wieloatomowych wzbudzonych,

T_j - temperatura jonów,

T_a - temperatura cząstek neutralnych (atomów, tworów wieloatomowych).

Temperatury elektronów T_e i cząstek neutralnych T_a w funkcji ciśnienia podczas wyładowania elektrycznego w parach rtęci.

Wykorzystanie plazmy do celów technologicznych wymaga regulacji jej parametrów w szerokich zakresach. Staje się to możliwe wówczas, gdy plazmie generowanej kosztem energii elektrycznej nadaje się postać strumienia, co przy wysokiej temperaturze tego medium zapewnia także dużą koncentrację mocy sięgającą 40 kW/cm^3

Mechanizmy nagrzewania plazmowego

Bezpośrednie

Ciepło wytwarza się w składnikach gazu roboczego (plazmogenego), np. gdy wchodzi one ze sobą w reakcje chemiczne bezpośrednio w strumieniu plazmy bądź tuż po jego opuszczeniu.

Pośrednie

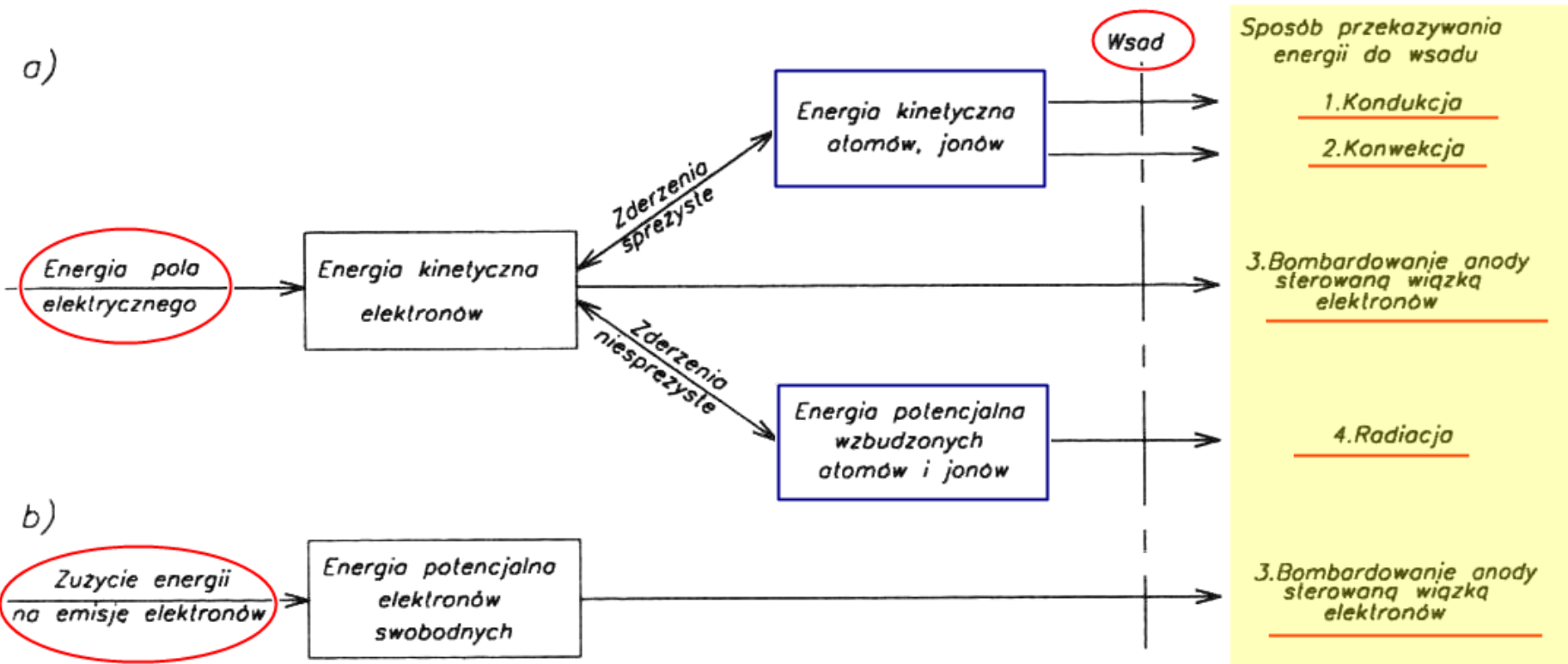
Występuje w przypadku wprowadzenia do strumienia plazmy chociażby substratów w postaci stałej (proszki).

Złożone

W trakcie przepływu przez strumień plazmy substraty nagrzewane pośrednio ulegają przemianom, powodujących jonizację ich składników.

Intensyfikacja nagrzewania plazmowego sprowadza się zwykle do konieczności maksymalizacji: temperatury gazu roboczego, wydajności czynnika roboczego bądź obu tych wielkości równocześnie.

Mechanizmy nagrzewania plazmowego

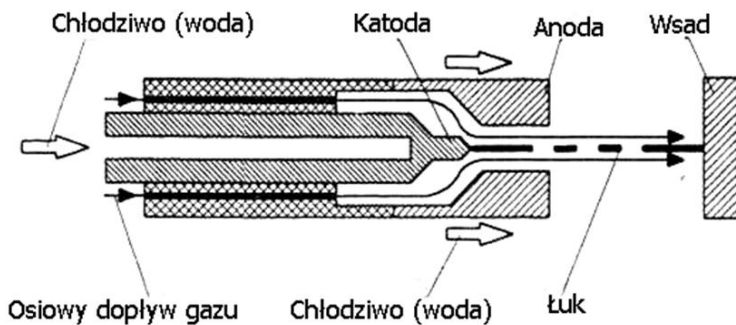

W pierwszej fazie wzrasta energia kinetyczna elektronów kosztem pola elektrycznego → elektrony oddają ją atomom i jonom w wyniku zderzeń sprężystych i niesprężystych → wzrost energii kinetycznej atomów i jonów (a więc i ich temperatur T_a i T_j) → wzrost energii potencjalnej wzbudzanych atomów, które spontanicznie lub w wyniku zderzeń od wzbudzają się lub ulegają rekombinacji → skutkuje to promieniowaniem energii w postaci linii spektralnych lub widma ciągłego.

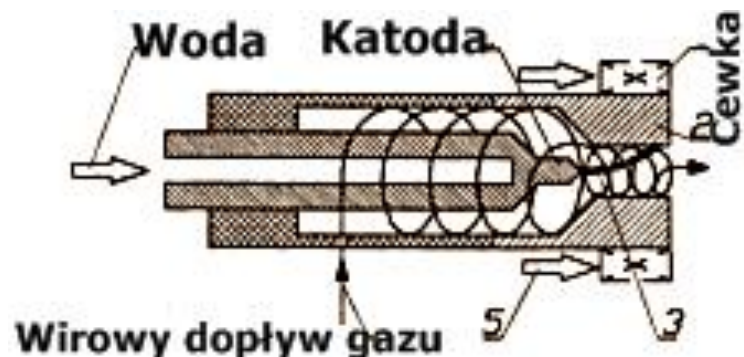
Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotrony łukowe

P. z katodą prętową

Laminarny dopływ gazu roboczego (argonu)

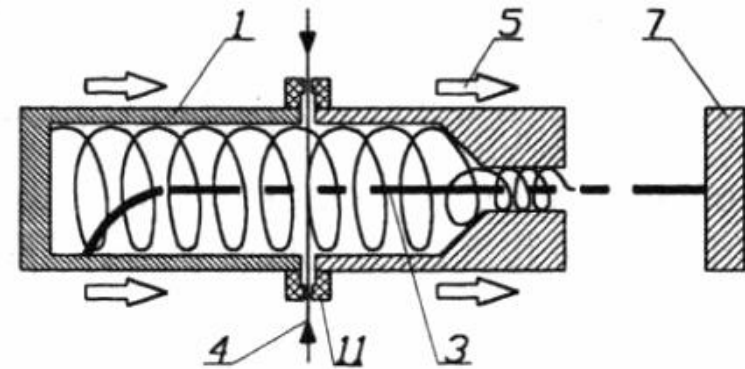
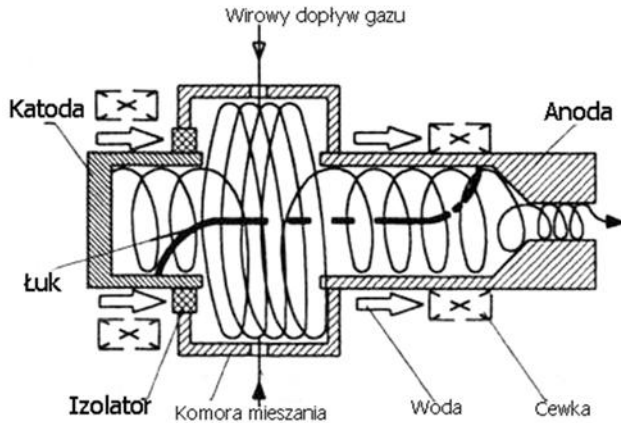

Wirowy dopływ gazu roboczego (argonu)

Klasyfikacja ze względu na konstrukcję plazmotronów.

Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotrony z elektrodami cylindrycznymi

Katoda cylindryczna. Dopływ gazu do komory mieszania. **Łuk wewnętrzny.**

Katoda cylindryczna. Wirowy dopływ gazu. **Łuk zewnętrzny.**

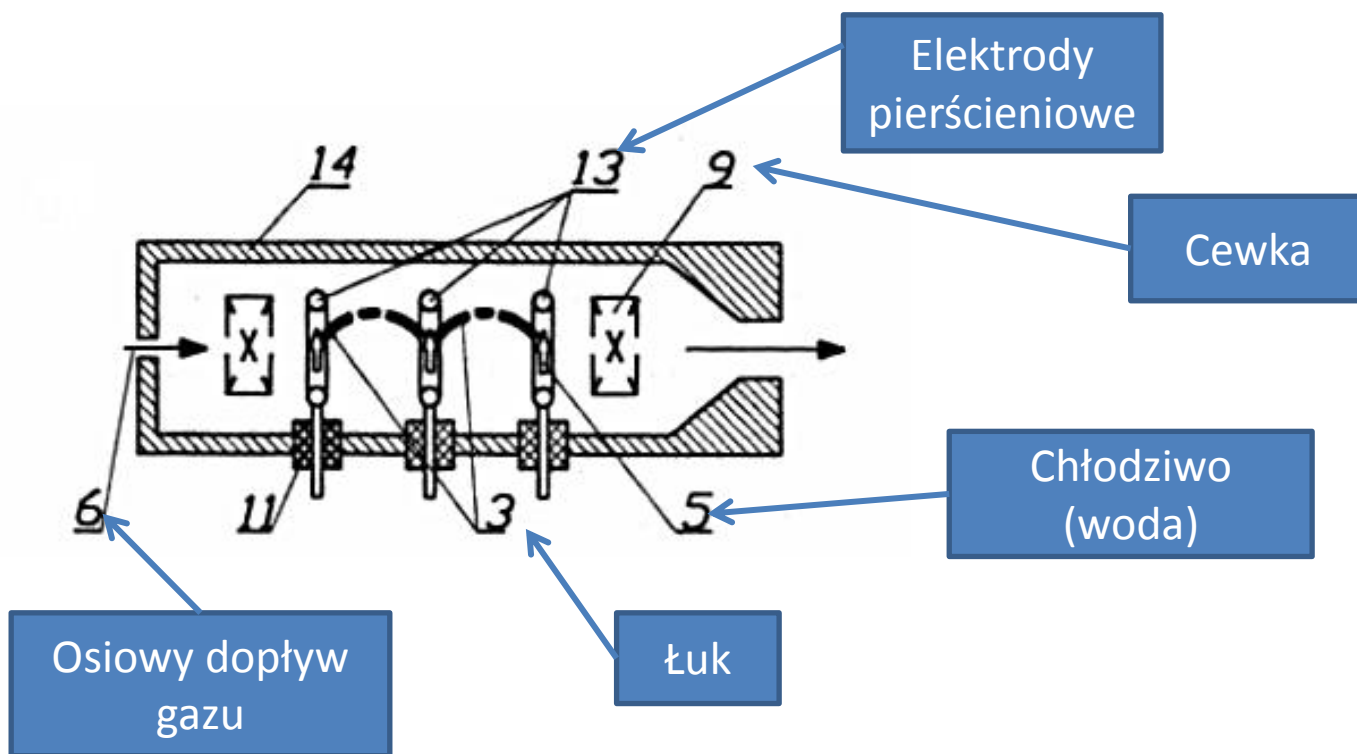
Moc > 100 kW. Duża prędkość gazu (do 1250 m/s). Wysokie ciśnienia (do 10 Mpa).
Długie łuki (rzędu kilku metrów)

Klasyfikacja ze względu na konstrukcję plazmotronów.

Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotrony z elektrodami pierścieniowymi

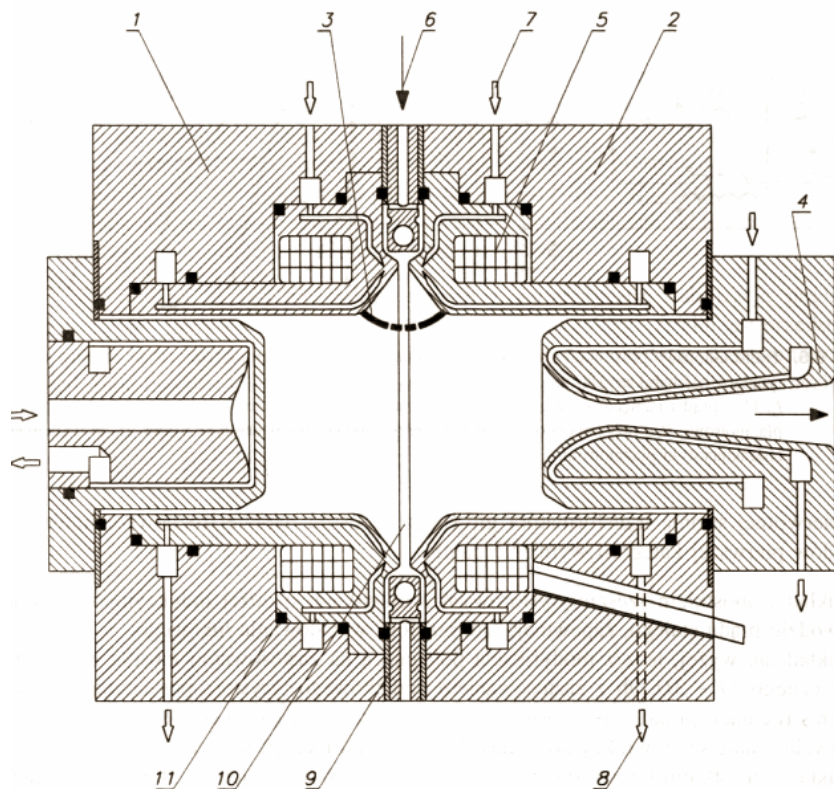

Łuk występuje w nich między dwoma, trzema lub czterema elektrodami rurowymi chłodzonymi wodą i umieszczonymi w komorze wyładowczej. Rotację łuku uzyskuje się poprzez właściwe doprowadzenie gazu lub przy użyciu zewnętrznego pola magnetycznego. Charakteryzuje się wysokimi napięciami pracy i dużymi natężeniami prądów.

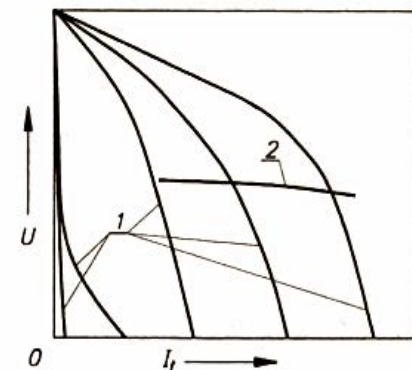
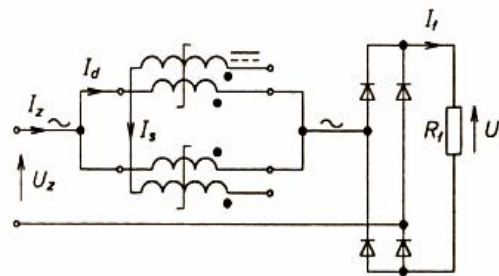
Klasyfikacja ze względu na konstrukcję plazmotronów.

Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotron ze współosiowymi elektrodami cylindrycznymi

1 — miedziana katoda, 2 — miedziana anoda, 3 — łuk, 4 — dysza, 5 — cewka magnetyczna, 6 - doprowadzenie gazu roboczego, 7 - dopływ wody chłodzącej, 8 - odpływ wody chłodzącej, 9 - izolator, 10 - szczelina pierścieniowa oddzielająca katodę i anodę, 11 - uszczelka

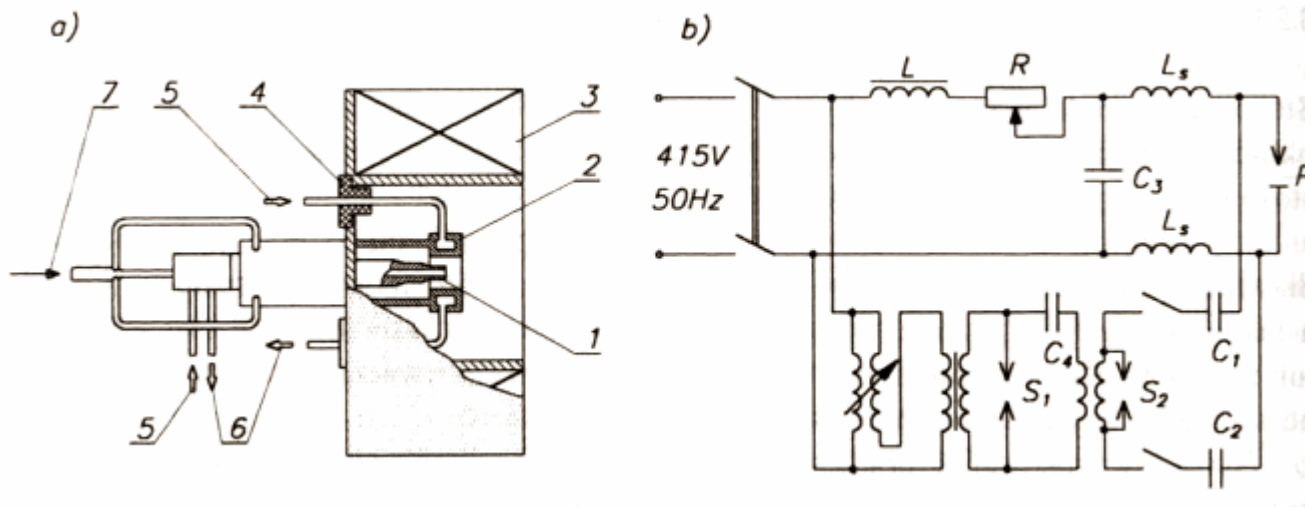

Moce rzędu kilku MW. Proste i tanie układy zasilania (transduktorowo – prostownikowe lub tyrystorowe)

Klasyfikacja ze względu na konstrukcję plazmotronów.

Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotrony jednofazowe prądu przemiennego z dodatkową jonizacją gazu wielką częstotliwością

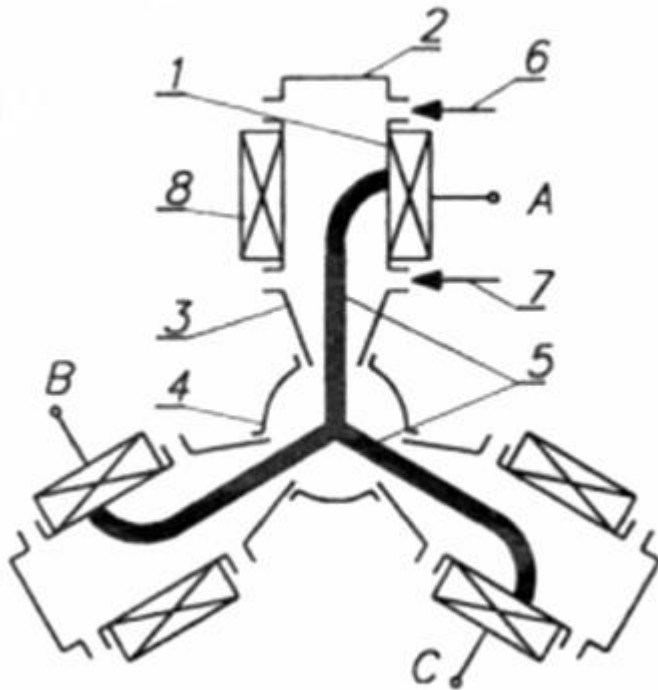

1,2- elektrody; 3 - cewka; 4 - przepust izolacyjny; 5 - dopływ wody; 6 - odpływ wody; 7 - gaz;

L , R - elementy do stabilizacji i regulacji parametrów wyładowania łukowego; L_s , C_3 - elementy filtra dolnoprzepustowego, chroniące główne źródło zasilania przed wysokim napięciem w.cz.; S_1 , S_2 - iskierniki obwodu w.cz.; C_1 , C_2 , C_3 - elementy dwustopniowego obwodu w.cz.; P - plazmotron

Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotrony trójfazowe prądu przemiennego

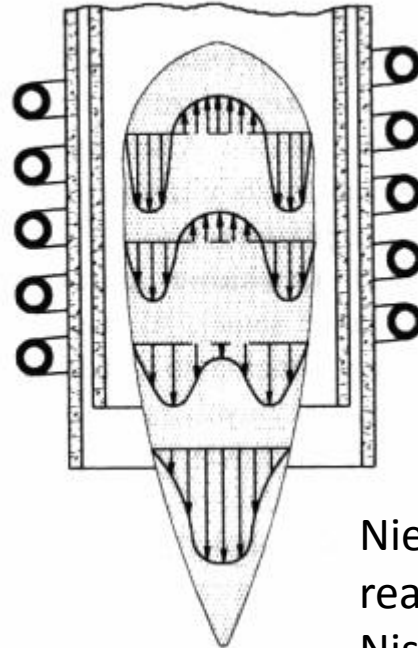
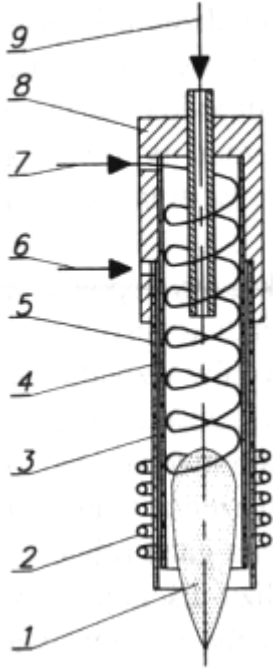
1 - elektroda cylindryczna, 2 - dno komory wyładowczej, 3 - konfuzor, 4 - komora mieszania, 5 - łuki, 6 - dopływ gazu (10%), 7 - główny dopływ gazu (90%), 8 - cewka magnetyczna

Konfuzor jest to przewód o przekroju zmniejszającym się równomiernie w kierunku przepływu czynnika (w tym przypadku plazmy)

Trzy identyczne komory łukowe, usytuowane w stosunku do siebie symetrycznie pod kątem 120° oraz jedną komorę mieszania. Komorę łukową tworzy elektroda cylindryczna oraz odizolowane od niej elektrycznie dno i konfuzor. Przez izolatory styczne jest wprowadzany do komór gaz roboczy, co zapewnia stabilizację gazową łuku. Główną część gazu (90%) wprowadza się przez izolator umieszczony między elektrodą i konfuzorem. Pozostała część gazu, wprowadzana w strefie dna, zapobiega przerzuceniu się łuku na ten element. Nagrzany gaz wypływa z komory mieszania przez dyszę o osi prostopadłej do powierzchni rysunku. Elektrody, konfuzory, komora mieszania oraz dysza chłodzone są wodą.

Generowanie plazmy niskotemperaturowej

Plazmotrony indukcyjne

1 - plazmoid, 2 - wzbudnik, 3 - zewnętrzna rura komory plazmotronu, 4 - przestrzeń między rurami, 5 - wewnętrzna rura komory plazmotronu, 6 - wlot gazu chłodzącego, 7 - wlot gazu roboczego, 8 - głowica, 9 - wlot wsadu

Częstotliwości pracy: 1÷30 MHz,
wyjątkowo 960Hz

Nie posiadają elektrod, dzięki czemu składniki reakcji są czystsze.
Niska prędkość gazu (0,3 m/s), dzięki czemu wydłuża się czas przebywania substratów w plazmie.
Temperatury plazmy: 8000÷13000K

Intensyfikacja nagrzewania plazmowego sprowadza się zwykle do konieczności maksymalizacji:

- temperatury gazu roboczego,
- wydajności tego czynnika roboczego bądź obu tych wielkości równocześnie.